

Introduksjon til rettssosiologien

To artikler

Kristian Andenæs og Thomas Mathiesen

Stensilserien nr. 94
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
2003

Introduksjon til retts sosiologien

To artikler

Kristian Andenæs og Thomas Mathiesen

Stensilserien nr. 94
Institutt for kriminologi og retts sosiologi
Universitetet i Oslo
2003

ISBN 82-7100-131-0

INNHALDSFORTEGNELSE

RETTSSOSIOLOGI.....	1
EN KORT INNFORING I RETTSSOSIOLOGIEN OG DENS PROBLEMSTILLINGER.....	1
Av Kristian Andenæs.....	1
1. Hva er retts sosiologi?	1
2. Retts sosiologiske problemstillinger	2
3. Tematisk oversikt over retts sosiologien	5
4. Noen retts sosiologiske undersøkelser	7
4.1 Hushjelplovundersøkelsene.....	7
4.2 Rettssikkerhet og demokrati.....	8
4.3 Ulikheter mellom dommere.....	9
4.4 Likhet for loven.....	10
4.5 Rettshjelpsundersøkelser.....	10
5. Juss og utenomrettslige faktorerers betydning.....	11
LITTERATUR.....	14
RETTEI FORTID OG FREMTID	15
Av Thomas Mathiesen.....	15
1. Om retten og retts sosiologien.....	15
2. Tider som er gått.....	17
3. Tider som kommer.....	20
LITTERATUR.....	27

RETTSSOSIOLOGI

EN KORT INNFØRING I RETTSSOSIOLOGIEN OG DENS PROBLEMSTILLINGER

Av Kristian Andenæs

1. Hva er rettssosiologi?

Rettssosiologien tar for seg forholdet mellom retten og samfunnet. Vi kan trekke ut tre generelle problemstillinger som i særlig grad har dominert den rettssosiologiske litteraturen:

- I hvilken utstrekning, og i tilfelle hvordan, påvirker samfunnsforholdene for utviklingen av rettsregler, rettsavgjørelser og rettslige institusjoner?
- I hvilken utstrekning, og i tilfelle hvordan, virker rettslige regler, avgjørelser og institusjoner inn på andre samfunnsforhold?
- Og i hvilken utstrekning eksisterer det en vekselvirkning mellom retten og samfunnsforholdene for øvrig?

Rettssosiologien kan også sies å være en spesialitet under den alminnelige sosiologien. Sosiologi er en tenkning over og utforskning av samfunnsforhold, og rettssosiologien blir da den delen av sosiologien som interesserer seg for rettslige forhold.

Liksom rettsvitenskapen i snever tilstand – eller rettsdogmatikken – er rettssosiologiens objekt retten. Men rettsdogmatikken og rettssosiologien er interessert i retten på ulike måter.

Rettsdogmatikkens oppgaver er å finne fram til innholdet i rettsreglene, systematisere rettsstoffet og gjøre det anvendelig for praktisk bruk. Rettssosiologien har ikke det samme siktemålet om å være direkte praktisk anvendelig. En av rettssosiologiens oppgaver er å problematisere forhold som rettsdogmatikken tar for gitt, for eksempel antakelser om samfunnsmessige forhold som rettsdogmatikken bygger på. Selv om rettssosiologien ikke som

rettsdogmatikken gir direkte løsninger på praktiske problemer, kan retts-sosiologien derfor være nyttig for rettsdogmatikken.

I rettsdogmatiske framstillinger tas det gjerne for gitt at reglene virker som forutsatt. Rettssosiologien har derimot som viktig oppgave å undersøke dette nærmere. Som rettssosiolog vil man kunne undersøke om det er et gap mellom reglene og virkeligheten, eller mellom idealer og realiteter, som det gjerne er uttrykt i sosiologien. Rettssosiologen vil også kunne gå videre, og lete etter årsaker til at reglene ikke virker. På denne måten kan rettssosiologen framskaffe nyttig og viktig materiale som underlag for en eventuell endring av rettsreglene. Dette er et eksempel på en type rettssosiologi virksomhet som er direkte nyttig og anvendelig for jussen og juristene.

Men mye samfunnsvitenskap ser sine kritiske funksjoner videre enn dette. Som rettssosiolog kan man også ta for seg et samfunnssystem eller samfunnsområde på en mer helhetlig måte. Utgangspunktet kan være åpent verdimessig forankret – man ønsker å dokumentere skadevirkninger ved en samfunnsinstitusjon fordi man mener den er i strid med moralske grunnverdier som rettferdighet, likhet osv. Eller man mener at det er i strid mellom i og for seg aktverdige målsetninger og måten de gjennomføres på, resultatene osv. Da vil man søke å dokumentere og argumentere for at de målsettingene man ønsker oppnådd, ikke lar seg realisere på den måten det gjøres, for eksempel at fengselsstraffen ikke er egnet til rehabilitering av kriminelle eller til å avholde andre fra å begå kriminelle handlinger. En slik form for rettssosiologi vil ikke være ønsket eller sett på som praktisk anvendelig på samme måten som den vi har beskrevet i forrige avsnitt. Men den er viktig.

Mellom kriminologi og rettssosiologi er det ikke noe klart skille. Rettssosiologer har vært opptatt av mange av de samme problemstillinger som kriminologer har vært. Nokså forenklet kan vi si det slik at *kriminal-sosiologien* er en viktig del av kriminologien, men at den også i mange tilfeller kan sies å være en del av retts-sosiologien. Kriminal-sosiologien er også i stor grad opptatt av forhold som har med rettssystemet å gjøre, og blir da den del av rettssosiologien som spesialiserer seg på straffesystemet.

2. Rettssosiologiske problemstillinger

I forrige avsnitt nevnte vi de hovedproblemstillingene som rettssosiologien har vært opptatt av. Vi skal nå konkretisere dette nærmere.

Rettsens innvirkning på andre samfunnsforhold studeres med retten som utgangspunkt. For det første kan man spørre om rettsens tilsiktete virkninger opp-

fylles. Beskytter arbeidervernretten arbeidstakerne på en god måte? Bedrer regler om likestilling kvinnens stilling i samfunnet? Hindrer strafferegler mot diskriminering at utlendinger blir diskriminert? Blir moralen bedre av lovregler mot pornografi? Spørsmål som dette, og mange andre, er tatt opp til retts sosiologisk undersøkelse.

For det annet kan man spørre om retten har utilsiktede virkninger, altså virkninger som man ikke forestilte seg på forhånd, og som til dels kunne være uønskede. Har retten for eksempel en tilslørende virkning på maktforholdene i samfunnet? Avleder en eventuelt tilslørende virkning folks oppmerksomhet fra reelle problemer? Det er vel for eksempel mange som tror at når man har fått en lov som retter seg mot et problem, så er problemet mer eller mindre løst. Man skal imidlertid ikke være så mye av en ekspert for å vite at mange lover ikke lar seg effektivt håndheve. Det kan være mange grunner til dette. I retts sosiologien (og i kriminologien) har det vært stor interesse rundt straffens utilsiktede (latente) virkninger. Men man kan også angripe mer begrensede problemstillinger. Kan det rett og slett tenkes at lovbestemmelser mot pornografi kan øke interessen for dette? Vi vet at kriminalisering på enkelte områder har kunnet føre til dramatiske endringer i den samlede kriminalitet, for eksempel alkoholforbudet etter 1. verdenskrig. Ønsket bak lovgivningen var prisverdig nok, å få vekk alkoholskader. Sosiale tragedier og kriminalitet i alkoholenes kjølvann, men drikkingen skapte så mye ny (og for en stor del utilsiktet) kriminalitet at man etter få år måtte innse at de ønskede effektene av lovgivningen ble beskjedne sammenlignet med de uønskete. Retts sosiologien kan utforske slike utilsiktede effekter i eksisterende lovgivning, og på grunn av oppsamlet teori og generell kunnskap også i stor utstrekning forutsi uønskede effekter av planlagte reformer.

Samfunnsforholdenes innvirkning på retten studerer man ved å se på retten "utenfra". Hvilke påvirkninger er det som gjør at retten blir som den blir? Det er både spørsmål om hvorfor retten blir som den blir og hvorfor regler praktiseres som de gjør. For rettsdogmatikken er det først og fremst domstolenes praksis som har vært av interesse. Retts sosiologien har bidratt til at også andre typer praksis er blitt trukket fram i lyset, for eksempel forvaltningspraksis.

Spørsmålet om samfunnsforholdenes innvirkning på retten er meget innviklet. Et allment utgangspunkt i retts sosiologien er at det ikke bare er menneskenes vilje som gjør at lovgivningen blir som den blir og at avgjørelser i domstoler og i forvaltningsorganer får det innhold de får. Det er også andre faktorer som påvirker. Men hvilke faktorer dette er, og med hvilken styrke ulike faktorer påvirker, hersker det stor uenighet om, og vi mangler mye kunnskap om spørsmålene.

Mye av uenigheten skyldes at det ligger ulike perspektiver til grunn. I sosiologien snakkes det på den ene siden om *normperspektivet*. Svært forenklet kan vi

si at en hovedtanke er at andre normer, for eksempel det moralske klimaet i samfunnet er en vesentlig forutsetning for at retten blir som den blir. På den annen side, som et fundamentalt annerledes utgangspunkt, snakkes det om *materialitetsperspektivet*. Dette perspektivet hører blant annet hjemme i den marxistiske tradisjon. Oppfatningen er at de materielle forholdene i samfunnet, først og fremst produksjonsforholdene som påvirker retten. I en viss utstrekning er dette selvsagt. Retten utvikler seg over tid, i pakt med samfunnsutviklingen. Retten er annerledes i et moderne industrialisert samfunn enn i et lite utviklet bondesamfunn. Innføring av teknologi, som for eksempel IKT, skaper nye problemer og behov for nye regler.

Leser man forarbeidene til en ny lov, finner man mer eller mindre utførlig beskrevet lovgivernes begrunnelser for lovgivningen. I forhold til den problemstillingen vi nå behandler, kan vi si at for retts sosiologien er det en viktig oppgave å finne fram til de begrunnelsene som *ikke* blir beskrevet. Hvis vi tar utgangspunkt i at et nytt lovforslag blir begrunnet ut fra lovgivernes rasjonelle overveielser, blir det for eksempel en viktig oppgave for retts sosiologien å søke å trenge inn i hvilke samfunnsmessige og andre forhold som ligger *bak* disse overveielsene. Hvilke maktgrupper er det som evt. har presset på? Hvilken rolle spiller interesseorganisasjoner osv.? Hvordan vil reglene fungere i forhold til det økonomiske systemet? Er det forvaltningsapparatets interesser som vil bli tilgodesett gjennom lovgivningen på bekostning av befolkningen?

Ser man stort på det, vil svaret på noen av disse spørsmålene være åpenbare. Men å trenge dypt og detaljert inn i *hvilke* faktorer som virker, med hvilken *styrke* de virker og hva *forholdet* mellom de ulike faktorene er, er ikke bare komplisert, men også ofte uløselig. Det er ofte vanskelig å få svar på hva den hele og fulle sannheten er. Men spørsmålene som melder seg, er i alle fall svært spennende.

Vekselvirkningen mellom retten og samfunnsforholdene er kanskje den mest kompliserte spørsmålsstillingen. Her prøver man å studere retten i et samspill den inngår i med resten av samfunnet. Synspunktet er at når det gjelder sosiale forhold (i motsetning til for eksempel naturvitenskapelige) må de beskrives som de deler av en helhet som de utgjør, og ikke som isolerte deler. Retten lar seg kun meningsfullt forklare i samspillet med de andre faktorene som former samfunnet. Det lar seg nok gjøre på en grov måte å måle virkningen av en lov isolert. Men mener man det er åpenbart at virkningene også er avhengige av en rekke forhold utenfor loven, får man ikke noe fullgodt svar på lovens virkninger hvis man ikke ser loven i sammenheng med de andre faktorene.

Den naturlige videreføringen av spørsmålet om vekselvirkninger for øvrig, er spørsmålet om hva som skyldes rettslige forhold og hva som skyldes andre. Det at en lov som ikke virker som forutsatt, kan vi ofte si med stor sikkerhet si

skyldes forhold utenfor loven selv. Det kan for eksempel skyldes så prosaiske forhold som manglende håndhevingsapparat eller manglende økonomiske bevilgninger, Men kan vi alltid si at det er loven i seg selv og bare den som gjør at den virker som forutsatt? Ofte vil det være slik at andre samfunnsforhold trekker i samme retning som lovteksten, og at det er faktum at andre samfunnsforhold underbygger lovens budskap, som gjør at loven får sin tilsiktete virkninger. Men hva som er virkningen av de faktorene gjenstår ofte som et vanskelig spørsmål å svare på. Det vi kan si med nokså stor grad av sikkerhet, er at andre forhold enn loven må trekke i samme retning som loven: Økonomi, håndhevingsapparat, moral, i offentligrettslige sammenhenger må tjenestemennene være innstilt på lojal etterfølgelse av loven, osv.

Det framgår av det foregående at vi betrakter det å studere retten i vekselvirkning med andre samfunnsforhold som det ideelle. På grunn av oppgavens kompleksitet, blir det likevel ofte slik at man tar for seg mer begrensede problemstillinger. Også av pedagogiske årsaker kan det være god grunn til dette. Men også når man arbeider med begrensede eller isolerte problemstillinger, bør man hele tiden ha helheten for øye.

3. Tematisk oversikt over retts sosiologien

Vi har hittil skrevet om retten og rettssystemet uten å gå nærmere inn på hva vi legger i disse begrepene. Vi skal ikke forsøke oss på noen definisjon av disse begrepene, men nærme oss problemstillingen ved å gi en oversikt over de sentrale områdene retts sosiologien har arbeidet med. En slik tematisk oversikt kan være ordnet på ulike måter.

En måte å gjøre det på, er å dele opp retts sosiologien i fire temaer, henholdsvis rettsvitenskapen, lovgivningen, institusjonene og profesjonene.

Å ta for seg *rettsvitenskapen* som forskningsobjekt kan for eksempel ha som målsetting å avdekke dens ideologiske eller politiske forankring. Retts sosiologien forsøker å gå bakom det uttalte og finne fram til uttalte implikasjoner, tilknytning til bestemte gruppeinteresser osv. Det vil kunne komme fram at rettsvitenskapen ikke er så objektiv og nøytral som den ofte gir seg ut for å være, men snarere et uttrykk for bestemte maktforhold i samfunnet.

Når sosiologer studerer *lovgivningen*, er det gjerne lovgivningsprosessen og lovens virkning som undersøkes. *Lovgivningsprosessen*, fra det første initiativ for ny lovgivning og fram til eventuelt vedtatt lov, kan for eksempel studeres med henblikk på å finne ut om den er i samsvar med de demokratiske forutsetninger som er knyttet til lovgivningen. Har alle interesserte grupper fått komme

til orde? Skjer lovgivningen, som forutsatt i Grunnloven, i Stortinget, eller avgjøres det reelt sett andre steder, som i komiteer og forvaltningsorganer? Med slike og andre spørsmål søker rettssosiologien å trenge bak den åpne fasaden.

Lovers virkning studeres for å finne ut om lovgivningen er effektiv, og om den har andre effekter enn de forutsatte. Forskning om slike spørsmål vil kunne være et viktig utgangspunkt for revisjon av lovgivningen eller omorganisering av det apparatet som bidrar til lovgivningens håndheving.

Institusjonene som påkaller seg rettssosiologisk interesse, er først og fremst domstolene og forvaltningen. Forskning om forvaltningen kan dreie seg om forvaltningens virkemåte generelt eller om spesielle forvaltningsgrener, organisasjoner eller institusjoner. Politiet og fengslene er eksempler på organisasjoner og institusjoner som i omfattende grad har blitt gjort til gjenstand for rettssosiologisk forskning.

Profesjonene som omfattes med interesse i rettssosiologien er først og fremst juristene, men også andre profesjoner og yrkesgrupper som har sitt virke innen rettssystemet. Av juristgrupper er det særlig dommere og advokater som har påkalt oppmerksomhet. Forholdet mellom profesjoner og byråkrati er et annet område som har vært gjort til gjenstand for forskning. Ikke-juridiske profesjoner som arbeider med juridiske spørsmål påkaller interesser for eksempel for sin anvendelse av regelverket. Har det konsekvenser for praktiseringen av lovgivningen at det i stor utstrekning er profesjoner og yrkesgrupper uten juridisk utdannelse som praktiserer lovgivningen, i for eksempel skatteetaten, trygdeetaten og i politiet på tjenestemannsnivå?

De områdene vi nå har listet opp, går i stor utstrekning over i hverandre. For eksempel hører profesjonene og institusjonene nært sammen. En undersøkelse om dommeres bakgrunn og holdninger hører sammen med spørsmålet om domstolenes virkemåte. Oversikten sier derfor mer om hva som totalt sett er området for rettssosiologien enn hva som er problemstillingen i det enkelte prosjekt.

Men det er også andre måter å gripe an en rettssosiologisk forskningsoppgave. Mye av den rettssosiologiske aktivitet har dreiet seg om spesielle gruppers forhold til rettssystemet. Utgangspunktet kan være forestillinger om klasseforskjeller, kjønnsforskjeller eller at avvikere og at andre ressursvake grupper blir forfordelt. Dels blir det vist at rettsreglene ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til en gruppes interesser, og dels dokumenteres at reglene ikke fungerer slik at gruppens interesser blir oppfylt som forutsatt.

Spørsmålet om å få oppfylt sine rettigheter, er dels et spørsmål om at det finnes et håndhevingsapparat som fungerer. Men det er også en forutsetning at den

enkelte selv er i stand til å formulere sine krav og forfølge dem på en hensiktsmessig måte. I denne sammenheng utgjør den såkalte *rettshjelpsforskningen* en viktig del av retts sosiologien. Undersøkelser om folks rettshjelpsbehov peker i retning av et markert underforbruk av en del offentlige ytelser fordi folk ikke kjenner til hva de har krav på og ikke får den bistand de må ha for å make å forfølge kravet.

Nyere spørsmål som har blitt sentrale temaer i retts sosiologien knytter seg til globaliseringen og til spørsmålet om rettens enhet, eller rettslig pluralisme. Thomas Mathiesen skriver om disse spørsmålene og den bakenforliggende utvikling i sin artikkel "Retten i fortid og fremtid", som utgjør den andre delen av denne retts sosiologiske "pakken".

4. Noen retts sosiologiske undersøkelser

For å illustrere en del av de generelle betraktningene som er lagt fram i det foregående, skal vi omtale noen av de mange retts sosiologiske undersøkelser som er gjennomført i Norge.

4.1 Hushjelplovundersøkelsene

Den første undersøkelsen om hushjelploven (midlertidig lov om arbeidsvilkår for hushjelp av 3. desember 1948) ble publisert i 1952, og er den første store norske undersøkelsen. Aubert, Eckhoff og Sveri baserte undersøkelsen sin på grunnlag av intervjuer med et utvalg husmødre og hushjelper ca. 1 år etter at loven hadde trådt i kraft.

Dels undersøkte de partenes kunnskap om loven og dels spørsmålet om eventuelle virkninger. Undersøkelsen viste for det første at partenes kunnskap om loven var svært begrenset. For det annet var det svak sammenheng mellom kunnskap om loven og faktisk adferd. De som hadde kjennskap til loven var ikke disponert til å innrette seg etter lovens normer enn de som ikke kjente den. Det er ikke rart at forfatterne på denne bakgrunn må karakterisere virkningene av loven som svake:

"Materialet ga grunnlag for en temmelig sikker konklusjon om begrensningen i virkningene av loven. Lovne hadde ikke kunnet forhindre at det i ca halvparten av arbeidsforholdene var en arbeidsdag på 10 timer, som var hovedgrensen loven satte. Den hadde heller ikke ført til at mer enn liten minoritet sluttet skriftlig avtale, skjønt begge parter kunne kreve det etter lovens § 2. Den hadde

for flertallet ikke ført til noen ordning av godtgjørelse for overtidsarbeidet § 11 påbød. Loven hadde ikke fått gjennomført lønnsoppgjør hver 14. dag hos særlig mange, slik lovgiverne mente § 4 skulle virke. Og en femtepart av hushjelpene hadde ikke noen fast søndagsfri slik loven påbød, og for mange flere begynte søndagsfridagene for sent eller sluttet for tidlig. I en fjerdepart av arbeidsforholdene hadde loven heller ikke virket til å få gjennomført fast hverdagsfri hver uke som § 13 krevde for hushjelpene.

Kort sagt, hushjelploven hadde på en rekke områder ikke kunnet forhindre at en rekke arbeidsgivere ga hushjelpene vilkår som var i strid med de normer loven søkte gjennomført. Det var tydelig at lovgivernes forestillinger om forholdene da loven ble og om virkningen av loven - slik det framgår av lovens forarbeider - hadde vært for optimistiske på enkelte punkter.”

Loven hadde bare vært i kraft i et år da undersøkelsen ble foretatt. Man stilte seg derfor spørsmålet om de svake virkningene av loven skyldtes at den var så ny. Det ble derfor gjennomført en tilsvarende intervjuundersøkelse 6 år senere, denne gang av Eckhoff alene. Den undersøkelsen viste at kunnskapen om reglene var omtrent like dårlige. Men det var nå noe større tilbøyelighet til å innrette seg etter lovens regler blant de som hadde kjennskap til dem.

En viktig målsetting bak hushjelploven var å bidra til at alle arbeidstakere skulle være sikret den samme arbeidervernrettslige beskyttelse. En av de generelle lærdommene som kan trekkes ut av undersøkelsene, er at dersom det er spesielt nære personlige relasjoner mellom partene, blir det vanskelig å anvende vanlige arbeidervernregler. En rekke senere undersøkelser har underbygget dette.

4.2 Rettssikkerhet og demokrati

I en undersøkelse fra 1984 har Øvrelid tatt for seg forholdet mellom rettsikkerhet og demokrati, med utgangspunkt i utviklingen fram mot forvaltningsloven og offentlighetsloven. Videre har hun på bakgrunn av reglene i disse lovene undersøkt forvaltningens bruk av delegert lovgivningsmyndighet,

Forvaltningsloven har vært framstilt som ”den lille manns” hjelpemiddel i kontakt med offentlig forvaltning. Forhistorien, slik den presenteres i Øvrelids undersøkelse, viser at det ikke var ”den lille mann”, men sterke næringslivsinteresser, som sto bak kravet om regulering av forvaltningens virksomhet. Næringslivet ønsket begrensninger i statens makt og samtidig lovbeskyttelse for sin ”rett” til innflytelse.

Utgangspunktet i vår konstitusjon er at lovgivningen skal gis av Stortinget, og at det er dette som skal sikre lovgivningens demokratiske basis. Men i praksis er en stor del, særlig av den offentligrettslige lovgivningen, gitt av forvaltningen etter at Stortinget gjennom fullmaktsbestemmelser har delegert sin lovgivningsmyndighet. Forvaltningsloven regulerer i kap. VII forskrifter, eller delegert lovgivning

Øvrelids undersøkelse stiller spørsmålet om denne delegerte lovgivning blir til på demokratisk vis. Hennes konklusjon er at reglene i forvaltningsloven og offentlighetsloven tar sikte på å sikre rettssikkerhetshensyn, men ikke demokratiske hensyn. Det stilles krav til saksbehandlingen, men ikke om hvem som skal delta i lovprosessen og hvem som skal ha innflytelse. Hennes gjennomgang av høringspraksis, som er innført for at meningsberettigete parter skal få uttale seg, viser at det er tilfeldig hvem som deltar i høringsomgangen og om det tas hensyn til de uttalelser som kommer inn. Flere andre undersøkelser har vist det samme, og at det først og fremst er de ressurssterke og organisasjoner med makt som blir hørt og hvis synspunkter blir tillagt vekt. Dette er én av mange sider ved spørsmålet om det er likhet for loven.

4.3 Ulikheter mellom dommere

Idealet for domstolenes arbeid er at den enkelte dommer skal dømme på samme måte en som andre dommere. Det skal ikke forekomme ulikheter på grunn av politiske oppfatninger osv.

Aubert gjennomførte en undersøkelse om krigsrettsdommer i saker om militærnekting for å finne ut mer om eventuelle ulikheter mellom dommere. 246 krigsrettssaker fra de 5 krigsrettene ble gjennomgått. 193 av disse sakene endte med frifinnelse. Forholdstallet mellom fellende og frifinnende dommer varierte sterkt fra krigsrett til krigsrett: For Østlandet var forholdet 4:79, for Sørlandet 9:17, for Vestlandet 1:34, for Trøndelag 2:32 og for Nordland 37:31.

Aubert mener at undersøkelsen viste at det innenfor et bestemt rettsområde som dette fantes variasjoner mellom domstolene som til dels lot seg føre tilbake til ulikheter i sakenes art (religiøst kontra annet grunnlag osv.). Men variasjonen mellom dommere ved *samme* domstol tyder på at personlige innstillinger virker inn på avgjørelsene. Det stilles også spørsmål ved den rettslige hjemmelen for de ulikheter som ble funnet mellom religiøst motivert nekting og andre grunnlag.

4.4 Likhet for loven

Likhet for loven ble nevnt ovenfor. Slipper folk med høy sosial status bedre fra en retts sak enn folk med lav sosial status? Det byr på store metodiske problemer å besvare et slikt spørsmål. Klasseforhold og statuskjennetegn er allerede bygget inn i mange av de rettsreglene som skal anvendes. Klientelet i straffesaker viser sterk overrepresentasjon av et sosialt og økonomisk bunnsjikt. Dette skyldes i stor grad at straffelovgivningen tradisjonelt har beskyttet de privilegerte eller vel etablerte mot angrep fra de underpriviligerte. Selv om det begås lovbrudd i alle samfunns lag, er det ikke de samme lovbrudd som begås. For mange former for kriminalitet er mørketallene store. Det kan være store ulikheter med hensyn til forholdet mellom anmeldte saker og saker som kommer for domstolene. Avsilingsprosessen underveis kan slå forskjellig for ulike grupper.

Aubert undersøkte samtlige straffesaker med hovedforhandling ved 6 herredsretter i Østlandsområdet over en periode av vel 10 år, til sammen mer enn 2000 saker. Etter å ha søkt å ta hensyn til de metodiske problemene undersøkelsen reiser, konkluderer Aubert med at det er en klar sammenheng mellom sosial status og straff. Blant tyver får tiltalte med særlig lav sosial status hyppigere ubetinget frihetsstraff enn andre. Det er også klare ulikheter når det gjelder frifinnelse. Med høy sosial status øker mulighetene for frifinnelse betraktelig.

4.5 Rettshjelpsundersøkelser

I mange tilfeller er det av sentral betydning for at man skal være i stand til å hevde sine rettigheter at man får sakkyndig bistand. Dette har ført til at en ganske omfattende rettshjelpsforskning har utviklet seg som et særskilt område innen retts sosiologien. Dels har man stilt spørsmålet om størrelsen på rettshjelpsbehovet, og dels spørsmålet og dels hvordan dette behovet blir dekket. Virksomheter som gir rettshjelp på en utradisjonell måte, som Juss-Buss og Jurk (Juridisk rådgivning for kvinner) har spilt en viktig rolle i rettshjelpsforskningen. Eskeland og Finne tok for seg to grupper fra det samme boligkomplekset i Oslo. Beboerne i tre av gårdene ble tilskrevet med en redegjørelse for undersøkelsen, og de ble opplyst at de ville bli oppsøkt for at man skulle søke å hjelpe dem med deres juridiske problemer. En tilsvarende gruppe fra andre gårder fikk også brev, men disse fikk tilbud om rettshjelp fra et kontor som var opprettet i nærheten.

I gruppen som ble oppsøkt, fant man svært mange juridiske problemer. Beboerne var i stor grad ukjent med rettigheter de hadde eller hvordan de skulle gå fram for å få oppfylt rettigheter de hadde. Resultatet av rettshjelpen var betydelige. Blant annet fikk 20 av 91 lettelse i skatten og 48 av 91 fikk sosiale ytelse.

Blant de som bare ble tilskrevet med tilbud om å oppsøke rettshjelpskontoret, var det nesten ingen som dukket opp.

Begge gruppene besto av relativt dårligstilte med hensyn til økonomi osv. Forskerne konkluderte sin undersøkelse ”Med en slik markert forskjell, kan vi konstatere at for å avdekke mange av de problemer mennesker med tilsvarende sosiale kjennetegn måtte ha, kreves det en atskillig mer intens jakt på problemene enn det som hittil har vært vanlig.”

Denne og andre rettshjelpsundersøkelser har avdekket mange begrensninger i tradisjonell rettshjelp, dvs. bistand fra advokat. Tilbudet er for lite, det er ujevnt geografisk fordelt og det dekker i det store og det hele bare de mer ressurssterke delene av befolkningens behov. Offentlig rettshjelp er bare i beskjeden grad i stand til å rette opp dette, når vi da ser bort fra den ubetingede rett til forsvarer i mer alvorlige straffesaker. Rettshjelpsforskningen har også vist andre ting, som for eksempel befolkningens evne til å klare seg uten sakkyndig bistand, det offentlige apparatets funksjonsmåte og svakheter ved deler av lovgivningen. Rettshjelpsforskningen har derfor vært et viktig grunnlag for å bedre svakstilte gruppers stilling og for å øke forståelsen av rettssystemets funksjonsmåte.

5. Juss og utenomrettslige faktorerers betydning

I den juridiske metodelære (rettskildelæren) lærer vi om de prinsipper som skal ligge til grunn for juridisk argumentasjon, for eksempel hvilke forhold det skal legges vekt på og hvordan de ulike forhold skal vektlegges ved lovtolkning. De ulike forhold som det etter den juridiske metodelære er relevant å trekke inn, kaller vi rettskildedefaktorene. I norsk rettskildelære ble det lenge operert med sju rettskildedefaktorer: Lov, lovforarbeider, rettspraksis, myndighetspraksis, sedvaner, rettsoppfatninger og reelle hensyn (det står i dag debatt om denne listen av rettskildedefaktorer. ”Reelle hensyn” vil si vurderinger av resultatets godhet. Her kommer verdier og verdigrunnlag åpent inn.

Det er først og fremst retts sosiologien som har trukket fram i lyset at det i den prosess som fører fram til løsningen av et juridisk problem, ofte ligger hensyn som ikke er akseptable i forhold til idealene i den juridiske metode. Argumentasjonen og resultat styres ofte av hensyn som ikke er behandlet i den tradisjonelle metodelæren, og som der anses som utenforliggende. Vi skal nøye oss med kort å peke på noen av de såkalt utenomrettslige faktorene som kan påvirke innholdet i rettsreglene og i praktiseringen av dem.

Det er åpenbare sammenhenger mellom et samfunns økonomisk/politiske organisering og dets rettssystem. Det er vel i og for seg ikke noe oppsiktsvekkende i at det får konsekvenser for lovgivning og praksis om man har å gjøre med et høyt eller lavt utviklet land, eller et sosialistisk eller kapitalistisk samfunn. Det vil være ulike hensyn som tillegges vekt alt etter hva slags samfunn det er snakk om. Et uttrykk for dette er at den juridiske metodelære er i stadig endring. Blant annet markerer bruken av etterkrigstidens velferdsstatslovgivning et klart brudd i forhold til tidligere tiders rettsanvendelse, og de senere års internasjonalisering har på mange områder endret rettskildebildet dramatisk.

Når det gjelder offentligrettslig lovgivning, vil det forvaltningsapparat som betjener lovgivningen være av stor betydning for hvorvidt reglene blir praktisert som forutsatt. Det kan være problemer i organisasjonen i form av kapasitetsmangel, dårlig prioritering av eller manglende faglig kompetanse til å utføre de pålagte arbeidsoppgavene. Det kan også være problemer mellom ulike nivåer i organisasjonen, for eksempel uklarheter med hensyn til instruksjer og oppgavefordeling mellom sentrale og lokale organer. Forvaltningens sektorinndeling kan føre til problemer med hensyn til hvem som er ansvarlig, særlig på områder der flere har ansvar for mer eller mindre klart definerte ulike sider ved samme sakskompleks.

Økonomiske rammer kan innebære begrensninger i hvordan et regelverk blir praktisert. Fra et rettslig synspunkt har det vært den generelle oppfatningen at slike økonomiske begrensninger strengt tatt er utenforliggende hensyn i forhold til de faktorer som er relevante i forhold til de faktorer som er relevante ved fortolkningen av lovverket.

Personnellets faglige og ideologiske bakgrunn kan også virke inn på praktiseringen av reglene. Jurister er spesielt trent til å praktisere rettsregler. Andre faggrupper vil ha varierende kunnskap til å forholde seg til juridiske regler. De vil dessuten kunne være mer interessert i andre sider ved en sak enn juristene. En sosialarbeider eller en økonom er kanskje ikke først og fremst interessert i de rettssikkerhetsmessige aspektene ved lovgivningen, men i å få en rask og hensiktsmessig løsning, ut fra vedkommendes faglige ideologi. I praksis fører disse forholdene til at mye lovgivning blir praktisert på en annen måte enn det som har vært lovgivernes intensjoner.

Ser vi til lovgivningen med borgernes øyne, er det ulikheter med hensyn til den enkeltes evne og muligheter til å få gjennomslag i forhold til forvaltningen. Både personlige ressurser og andre kjennetegn, som kjønn, rase, alder m. v. har betydning for hvem som får gjennomslag for sine krav.

De forholdene vi har trukket fram skulle altså strengt tatt ikke ha konsekvenser for praktiseringen av lovverket. De er strengt tatt såkalte utenforliggende hensyn. Men vi må forholde oss til at de allikevel i stor utstrekning *har* konsekvenser for praktiseringen av reglene. Hvis vi vil gjøre noe med dette kan retts sosiologien bidra med kunnskap om hva som kan rettes opp for å få bedre samsvar mellom idealer og realiteter. I mange tilfeller vil kanskje omorganisering av forvaltningsapparatet, bedret finansiering osv. være naturlige midler å ty til. I andre tilfeller vil kanskje en endring av reglene slik at de blir bedre tilpasset de faktiske forhold være den realistiske veien å gå. I noen tilfeller vil oppheving av reglene kunne være det eneste riktige.

LITTERATUR

- Andenæs, Kristian og
Leif Oscar Olsen: Sosialrett, TANO 2000
- Aubert, Vilhelm: Retts sosiologi, Universitetsforlaget 1982
- Eckhoff, Torstein: Rettskildelære, Tanum 1971 (og senere utgaver)
- Eskeland, Ståle og
Just Finne: ”Retts hjelp”, Pax 1973
- Mathiesen, Thomas: Retten i samfunnet, Pax 2001
- Øvrelid, Ragnhild: Retts sikkerhet eller demokrati?,
Universitetsforlaget 1984

RETTEEN I FORTID OG FREMTID ¹

Av Thomas Mathiesen

1. Om retten og rettsosologien

Rettsosologien – studiet av rettens samfunnsmessige bakgrunn og virkninger – dekker så mye. Ikke bare strafferett, som kriminologer er mest opptatt av. Men også andre deler av det vi kaller *den offentlige rett*, som regulerer forholdet mellom det offentlige og samfunnsmedlemmene. Velferdsrett og skatterett er eksempler. Likeledes det vi kaller *privatrett*, som regulerer forhold mellom private parter – for eksempel kontraktsrett og familierett. Delingen mellom offentlig rett og privatrett er grov og enkel, og blir rett som det er kritisert av jurister. Likevel opprettholdes den, og to av instituttene i Det juridiske fakultet i Oslo kalles nettopp ”Institutt for offentlig rett” og ”Institutt for privatrett”.

Listet opp på denne måten høres det litt tørt ut. Det er langt fra tørt. Ta de delene av den offentlige rett utenom strafferetten som jeg har nevnt stikkordmessig: *Velferdsretten*, som igjen rommer for eksempel trygderetten og sosialretten, kan sies å danne et stort system for fordeling av ressurser mellom samfunnsmedlemmene. Når ressursene er knappe, kan fordelingen bli tøff. Økonomisk sosialhjelp, for eksempel, kan bli blodig alvor for svake grupper i samfunnet. *Skatteretten* regulerer inndragningen av økonomiske ressurser fra befolkningen og bedriftene, som danner grunnlaget bl.a. for velferdsretten. Spørsmålet om skattelovgivningen fordeler denne inndragningen rettferdig, eller om den i realiteten skaper eller øker skjevheter, har det stått stor debatt om.

Ta også eksemplene fra privatretten som jeg nevnte: For eksempel danner *kontraktsretten* rammen for mye av storkapitalens virksomhet i samfunnet. Innenfor kontraktsrettens rammer arbeider storkapitalens representanter for å maksimere gevinst. Mektige krefter som former samfunnsutviklingen kommer til syne. Men kontraktsretten gjør seg også gjeldende i en lang rekke andre samfunnsforhold, til og med i ekteskapet eller samboerskapet. Kontrakten i ekteskapet eller samboerskapet regulerer sjelden dagliglivet. Man viser vel ikke så ofte til ”kontrakten” over middagsbordet når plikter og rettigheter i forholdet skal fordeles (selv om den vel kan fungere som en ”usynlig hånd”). Men kontrakten kommer til syne når fellesskapet brytes opp, hvilket skjer ofte i vårt

---

¹ Dette bidraget er en omarbeidet utgave av sluttkapitlet i min bok ”Retten i samfunnet”, Pax Forlag 2001.

samfunn. *Da* blir kontrakten viktig. Ja, rettssosiologen Vilhelm Aubert (1922-1988) har til og med vært inne på at forholdet mellom kunden og betjeningen i et supermarked er en slags kontrakt, riktignok en "døgnfluekontrakt" som har kort varighet (i motsetning til ekteskapskontrakten, som er mer eller mindre (!) langvarig): Kunden får varene og inngår stilltiende en kortvarig avtale med supermarkedet ved betalingsdisken om å få dem mot å betale prisen. Løper kunden av gårde med varen, kommer Securitas eller i verste fall politiet. Kortere om *familieretten*: Her reguleres en rekke spørsmål som reiser seg i familien i helt hverdagslige forhold.

Rettsvitenskapen, i hvert fall i dens klassiske "rettsdogmatiske" form, er først og fremst interessert i hele dette byggverk av rettsområder som tolkningsspørsmål: Spørsmålet blir hvordan rettsreglene skal tolkes. Som Kristian Andenæs skriver i artikkelen "Retts sosiologi", er rettsdogmatikkens oppgaver å finne fram til innholdet i rettsreglene, systematisere rettsstoffet og gjøre det anvendelig for praktisk bruk. Retts sosiologien tar først og fremst rettsområdene opp i sin samfunnsmessige sammenheng. Foran har jeg flere ganger brukt uttrykket "regulere". Jeg sa nettopp at i familieretten "reguleres en rekke spørsmål..." Har jeg glemt at jeg er rettssosiolog? Rettssosiologen vil spørre: I hvilken utstrekning "regulerer" faktisk rettsreglene forholdet mellom mennesker? Det samme spørsmålet melder seg for kriminologen i forbindelse med strafferetten. Spørsmålet blir der hvorvidt eller i hvilken utstrekning strafferetten faktisk "regulerer" mellommenneskelige forhold. Hvor "regulerende" er for eksempel fengselsstraffen? Mye tyder på at andre samfunnsmessige trekk enn strafferetten er bestemmende for kriminalitetens innhold og nivå. Her er poenget at det spørsmål som altså melder seg for kriminologen i forbindelse med strafferetten, melder seg for rettssosiologen "over hele fjela", på alle rettsområder. Dermed stiger det fram nærmest en uendelighet av spennende problemstillinger.

I resten av denne artikkelen skal jeg ta opp et enda mer komplisert og – etter mitt syn – interessant spørsmål: Gitt at vi har et slikt rettssystem i dag, hva vil fremtiden bringe? I hvilken utstrekning og hvordan vil retten forandre seg? Jeg tenker da på tiårene fremover i vårt århundre, tiår som de som er unge studenter i dag, vil oppleve. Jeg skal ta opp noen brokker av dette spørsmålet, og spekulere litt. Jeg når ikke til bunns: Avhengig av leserens lyst, kan han eller hun spekulere videre.

Men for å si noe fornuftig om dette spørsmålet, må vi igjen se retten i samfunnsmessig sammenheng. Og for å se noe om fremtiden, må vi aller først si noe om fortiden. Det gir oss anledning til å se litt på rettssosiologiens klassikere.

2. Tider som er gått

For omtrent 100 til 150 år siden, i siste halvdel av 1800-tallet og rundt overgangen til 1900-tallet, skjedde det store endringer i økonomisk, sosial og politisk struktur i Europa.

Økonomisk beveget vi oss definitivt over i industrisamfunnet. I noen land hadde denne forandringen pågått lenge, mens i andre land -- som Norge -- hadde den ligget etter. Nå kom forandringen for fullt.

Sosialt ble de europeiske samfunn nå for alvor urbanisert. Industrien og den voksende arbeiderklassen var lokalisert i byene.

Politisk, og parallelt med de nevnte forandringene, så man nå fremveksten av en mer politisert arbeiderklasse. Sosialistpartiene i Europa fikk vind i seilene. 1917-revolusjonen i Russland, med dannelsen av Sovjetunionen, styrket den sosialistiske vinden. De politiske motsetninger ble skjerpet, ikke minst i Sentral-Europa, med fremveksten av den tyske nazismen som kulminerte med dens maktovertakelse i 1933. I andre land gikk det fredeligere for seg, for eksempel i Norge, med Arbeiderpartiets maktovertakelse og overgang til en mer reformistisk politikk på 1930-tallet.

Tidenes store sosiologer forsøkte å gripe disse forandringene. De forsøkte å sette ord på dem, gi dem begreper som kunne fange dem inn, og forstå dem.

Engelskmannen Henry Sumner Maine (1822--1888) tok utgangspunkt i rettsutviklingen. I et meget omfattende og lærd verk, *Ancient Law* fra 1861, betonet han hvordan samfunnsutviklingen har gått fra *status* til *kontrakt*. Mens den gamle rettsorden besto av et nett av tradisjonsbestemte rettigheter og forpliktelser knyttet til ens bestemte posisjon eller status, er det avtalen eller kontrakten mellom individer med selvstendig handlefrihet som karakteriserer det moderne samfunn. Kvinner og menn er ikke lenger forutskikket til et bestemt ekteskap, men inngår en ekteskapskontrakt på mer eller mindre fritt grunnlag. Slaveriet og livegenskapet er opphørt og erstattet med avtalebundne rettigheter mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Maine tok et stort historisk sveip som egentlig dekket langt mer enn perioden mot siste del av 1800-tallet. Og han overså nok både kontraktspregede relasjoner som tross alt fantes i det gamle samfunn, og sterkt statuspregede forhold som var karakteristisk for det nye. Men hans

todeling danner et dristig forsøk på en beskrivelse av overgangen til det nye, og treffer noe vesentlig.

I sin store bok om arbeidsdelingen, *De la division du travail social* fra 1893, viste franskmannen Émile Durkheim (1858–1917) til overgangen fra det han kalte *mekanisk* til *organisk* solidaritet. Også han tok utgangspunkt i rettsutviklingen, som han mente speilte samfunnsutviklingen. I det gamle samfunn bunnet fellesskapet, fraværet av sosial forvitring, i at det var liten arbeidsdeling og derfor stor likhet mellom samfunnsmedlemmene. De fleste gjorde det samme fra morgen til kveld. Dette, mente han, førte til den ”mekaniske” solidariteten, dvs. et fellesskap begrunnet i at samfunnsmedlemmene var like og dermed hadde samme verdensanskuelse og verdioppfatning. Han sammenliknet med molekylenes forhold til hverandre i uorganisk materiale. I det nye samfunn, derimot, var arbeidsdelingen et fremtredende trekk, raffinert og detaljert. Dette fører, sa han, til ”organisk” solidaritet, dvs. et fellesskap begrunnet i at samfunnsmedlemmene, på grunn av forskjellene dem imellom, er gjensidig avhengige av hverandre. Han sammenliknet med organenes gjensidige avhengighet av hverandre i organismen -- derav uttrykket ”organisk” solidaritet. Han mente å se denne utviklingen gjenspeilet i straffesystemets og strafferettens utvikling. Det gamle samfunn med en mekanisk solidaritet hadde etter hans mening en enkel straffende lovgivning, fordi rettssystemets vesentligste funksjon her var å straffe dem som hadde forbrutt seg mot fellesskapsfølelsen. Det moderne organiske samfunn, med stor og kompleks arbeidsdeling, mente han først og fremst er karakterisert ved en lovgivning med mer kontraktliknende tenkning som gir oppreisning, erstatning, megling og ”restitusjon” til offeret når skade er forvoldt. Denne tesen om straffens utvikling er blitt sterkt imøtegått i senere sosialantropologisk og kriminalsociologisk forskning. Allerede i 1964 rettet sosialantropologene Richard Schwartz og James Miller en inngående og empirisk fundert kritikk, og sosiologene Stephen Lukes og Andrew Scull rettet en like nådeløs kritikk mot Durkheims rettssociologi, innbefattet hans teori om rettens utvikling, i 1983. Disse forskerne fant ingen grunn til å karakterisere strafferetten i vårt eget samfunn som mer preget av megling, oppreisning osv. enn de enklere samfunn i fortiden. Snarere er nettopp vårt samfunn karakterisert av politi og tvang i form av bøter og fengselsstraff som hovedpilarer (selv om interessante former for alternativ konfliktbehandling også har begynt å melde seg i det siste). Durkheim overså også de tegn på arbeidsdeling, ikke minst mellom menn og kvinner, som fantes også i tidligere tider, og i vekten på organisk solidaritet -- med mennesker som var avhengige av

hverandre som organene i en organisme -- overså han de store samfunnsmessige konflikter, kamper og opprør som gjorde og gjør samfunnet til noe prinsipielt helt annet enn en organisme. Slike tilstander satte han til side som avvik fra det normale (han brukte betegnelsen *anomie*, normløshet, som karakteristikk) snarere enn å se dem som en integrert del i det normale.

Likevel traff han, som Maine, noe viktig med sin karakteristikk av overgangen fra det enkle til det komplekse, moderne samfunn. Man kan godt kalle endringen for en overgang fra "mekanisk" til "organisk" solidaritet uten å ta med alt om rettsutviklingen.

Det var også andre. Tyskeren Ferdinand Tönnies (1855--1936) benyttet karakteristikkene *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* for å fange inn overgangen, i sitt hovedverk fra 1887. I lys av Tönnies' intensjon med begrepene kan man oversette dem med de norske ordene "fellesskapsamfunn" og "kontrakt-samfunn". *Gemeinschaft*, fellesskapsamfunnet, er en form for totalitet som ikke bygger på bevisste, kalkulerende valg, mens *Gesellschaft*, kontrakt-samfunnet, er dominert av upersonlige bytte- og kontraktsforhold. *Gemeinschaft* bygde på en "vesensvilje" -- enklere sagt, en verdiorientering -- mens det moderne *Gesellschaft* bygger på en "valgvilje" -- en rasjonalistisk mål/middelorientering. Begrepene tilsvarende tyskeren Max Webers betegnelser "verdirasjonalitet" og "målråsjonalitet"; tenkning ut fra verdier og tenkning ut fra måloppnåelse. Tönnies brukte disse begrepene til å karakterisere egenskaper som finnes i ethvert samfunn, men de representerte nok også for ham en historisk utvikling og overgang. Han var på flere punkter sterkt uenig med Durkheim, bl.a. i synet på konflikt og normløshet, som Tönnies så som det normale i det moderne samfunn. Mens Durkheim så utviklingen som lineær og kontinuerlig, så Tönnies den som et brudd. Det fulgte av dette at Tönnies var en betydelig mer radikal sosiolog enn Durkheim. Han var mer på linje med Marx i og med at han ikke så *Gesellschaft* som noe siste stadium, men som noe som ville følges av noe annet, en statlig og internasjonal sosialisme (jeg viser her til Geir Høgsnes' artikkel i tidsskriftet *Sosiologi i dag* i 1986). Men forsøket på å karakterisere overgangen fra det gamle samfunn til det nye hadde de til felles.

Andre fulgte etter med liknende karakteriseringer av overgangstiden. Det nye samfunn som Maine, Durkheim og Tönnies sto overfor, og som de bare kunne skimte, vokste seg synlig -- stort og sterkt -- gjennom 1900-tallet. Det var samfunnet med den urbane livsstil. Det var et samfunn oppdelt i utallige

segmenter bundet sammen av tynne, kompliserte og ofte indirekte bånd av gjensidig avhengighet. Det var et samfunn der tillit mellom mennesker i kjøp, salg og annet ikke lenger bygde på personlig bekjentskap, naboskap og slektsbånd, men på kort- og langsiktige bindende kontrakter mellom ukjente. Solidariske primærrelasjoner eksisterte selvfølgelig fortsatt. Klassesolidaritet eksisterte absolutt, særlig i første del av århundret. Og velferdsstaten kom, særlig fra 2. verdenskrig og fremover. Men det urbane, kompliserte industri-samfunn fylt av fremmede bundet sammen på de måtene jeg har nevnt, karakteriserte samfunnsformen.²

3. Tider som kommer

Står vi i dag, 100 til 150 år senere, overfor en ny overgang? Mange mener det, og mange mener vi trenger andre begreper for å karakterisere den nye overgang enn dem klassikerne brukte om tiden for 150 år siden. En oppfatning er at vi står i overgangen fra et *industri-samfunn* til et *informasjonssamfunn*. Den avanserte informasjonsteknologien, med nye former for fjernsyn, datamaskiner på alles bord, internett og e-post, og informasjonsteknologi trengt langt inn i nær sagt alle kommersielle og faglige virksomheter, taler for det.

Den svenske retts sosiologen Håkan Hydén har betonet dette meget sterkt i en spennende bok med tittelen "Normvetenskap", som kom i 2002. Vi går nå, etter Hydéns mening, helt over i et samfunn preget av tjenesteyting og informasjon. Produksjonen foretas av computere, eller redskaper styrt av computere. Retts-

---

² Etter disse "klassikerne" i retts sosiologiens historie fulgte det mange andre retts sosiologer som mer nyansert prøvde å karakterisere rettens historie. Flere forsøk er blitt gjort på å sette opp stadier i rettsutviklingen. Et grunnsynspunkt er etter hvert blitt at retten ikke har utviklet seg i atskilte historiske stadier, der det ene stadium har erstattet det andre, men snarere i stadier som har lagt seg "oppå" hverandre, slik at vi har fått et stadig mer komplekst rettssystem. Det er også blitt understreket at rettens stadier fortoner seg til dels ganske forskjellig avhengig av synsvinkelen, dvs. avhengig av om man ser retten "ovenfra" eller "nedenfra" i samfunnsstrukturen. Et godt eksempel er det som kalles "rettsstaten" på 1800-tallet. Sett nedenfra, fra synspunktet til den store massen av fattige tjenestefolk på landet i Norge, var nok "rettsstaten" noe temmelig fjernt.

utviklingen følger parallelt. Gjennom industrisamfunnets historie, som vi nå forlater, bygget det seg etter føydalsamfunnets sammenbrudd gradvis opp et nytt sammensatt rettssystem. Det gikk fra enkel rammelovgivning som tillater det meste innenfor rammene, gjennom såkalt intervenserende lovgivning som søker å råde bot på skadene av fri kapitalisme (fattig- og senere sosiallovgivningen er eksempler) til planleggende lovgivning som aktivt søker å styre utviklingen (skolelovgivningen, arbeidsretten som kom etter hvert). Med informasjons-samfunnet begynner vi på sett og vis om igjen, og er tilbake til den enkle rammelovgivningens tid (slik kan i hvert fall Hydén forstås). Jeg er imidlertid ikke så sikker på at vi har forlatt industrisamfunnet. For det første skjer fortsatt en del av produksjonen, kanskje særlig den mange liker minst å utføre, med mennesker som produktivkraft. Et bad kan fortsatt ikke flislegges uten arbeidere som må bøye ryggen og krype på gulvet. Og i alle fall produseres mange av de varer som vi i vesten har gjort oss avhengige av, i den tredje verden, og der utføres mye av produksjonen ved hjelp av (fattig) menneskelig arbeidskraft. For det andre er selve samfunnsformen på mange måter industriell: Vi lever som aldri før i et industrielt varesamfunn. Derfor tror jeg heller ikke det er grunnlag for å si at rettsordnen vil forandre seg så dramatisk som Hydén antyder, rent bortsett fra at jeg heller ikke tror at rettsordnen på en så enkel måte speiler samfunnsutviklingen.³

En annen oppfatning er at vi står i overgangen fra et *moderne* til *postmoderne* samfunn. Det moderne samfunn var karakterisert ved oppbygging av store og stabile institusjoner. Det postmoderne samfunn er karakterisert av en forvitring av institusjoner, en nedbygging av dem. Ingenting har autoritet lenger. Den postmoderne situasjon er derfor full av usikkerhet for menneskene. Jeg er heller ikke så sikker på den karakteriseringen, for forvitring har vi sett før (den store forvitringen på 1900-tallet var under 2. verdenskrig), og oppbygging av store institusjoner skjer også i dag (de store konserndannelsene er kron eksemplet). Både forvitring og oppbygging har akselerert. Da er det bedre, tror jeg, å kalle vår egen tid for "høymoderne" snarere enn "postmoderne", en betegnelse som den britiske sosiologen Anthony Giddens har brukt. Den kan også, å tråd med den tyske sosiologen Ulrich Beck, kalles "den andre modernitet", i motsetning til "den første modernitet" som var industrialismens første epoke.

---

³ Jeg medgir at noen trekk ved rettsutviklingen i vår tid taler for Hydéns oppfatning. Jeg tenker på tendensen til av- og de-regulering på viktige områder, med privatisering som resultat, sammen med økt vekt på kontraktsrett og strafferettslige løsninger (med økende fangetall i mange land) som ytre rammer for sosialt liv.

Men én ting synes sikkert: Uansett hva vi nå velger å kalle den nye tid (jeg foretrekker selv uttrykket "høymoderne industrisamfunn", for å få med både de trekk fra fortiden som fremdeles er der, og det som er nytt), er trekk ved samfunnsformen annerledes enn for 50 eller bare 30 år siden. I vestverdenen konsumerer et flertall industrivarer som aldri før i historien. Mediene flommer over oss og nær sagt belyser oss. Om de også opplyser oss, er et annet og vanskeligere spørsmål å besvare. Menneskene i storbyene, der de fleste samler seg, vrirler omkring i dette rampelys av høymodernitet, treffer kjente og ukjente, sitter på kafé med fremmede ved siden av og snakker med kjente i mobiltelefonen slik at de fremmede ved siden av blir kjent med hva som foregår, men ikke slik at de som sitter ved siden av hverandre snakker sammen. Alle har kredittkort, eller i hvert fall kjøpekort med visadel. Man behøver bare vifte for å kjøpe glasset med hvitvin på utekaféen eller cappuchinoen på en av de utallige kaffebarer. Jakten etter materielle goder og konsum har spredd til stadig større deler av livet. Den polsk-engelske sosiologen Zygmunt Bauman har forsøksvis kalt disse trekkene ved det høymoderne samfunn for "flytende" eller "flyktig" modernitet, "liquid modernity". Stadig større deler av vårt samliv med andre er blitt flyktig, forbigående.

Bemerk: Dette er naturligvis en karakteristikk som er satt på spissen. Det er som sagt vestverdenens byer vi har i tankene, og dertil de mer eller mindre velstående lag i disse byer. Utenfor rampelyset, og dermed for en stor grad i det daglige usett av flertallet, er fattigdommen, også i vestens største byer.

Endelig kommer vi fram til det retts sosiologiske poeng. Det er følgende: I denne nye samfunnsform og tidsånd må vi vente at retten også forandrer seg. Rettens forandringer i den mer eller mindre umiddelbare fremtid vil kunne bli meget markerte.

-- Allerede i dag karakteriseres vår rettsorden av "pluralisme". Det vil si at ulike former for rettspraksis, ulike rettskulturer, vokser fram innenfor rettssystemet, men også at helt forskjellige rettssystemer og rettsoppfatninger møtes og kolliderer innenfor et territorium. Disse utviklingstrekkene har å gjøre henholdsvis med samfunnets økende kompleksitet og den økende globaliseringen, som fører til nye møter og møteplasser mellom folkegrupper med ulik rettsoppfatning. Rettspluralismen vil akselere i tiden som kommer, fordi de samfunnsmessige utviklingstrekkene som ligger bak vil gå videre.

-- Internasjonal og regional rett vil få stadig større innpass og betydning i vårt samfunn, og vil påvirke den nasjonale rett. Dette er ikke noen dristig gjetning, for utviklingen er allerede i gang. Nasjonale domstoler vil i stigende grad bli overprøvd av internasjonale.⁴ Det vil skape et mer uoversiktlig og konfliktfylt rettssystem. Kretsen av relevante rettskildefaktorer, dvs. faktorer og momenter som er av betydning når man skal bestemme hva som er gjeldende rett, utvides. Dette øker kompleksiteten i rettsanvendelsen. Juristen Finn Arnesen har karakterisert utviklingen med følgende kraftsats: "Vi står ikke overfor en tidevannsbølge. Rettskildene flommer over oss: havet stiger". I forlengelsen av Arnesens metaforer kan det kanskje foretas en gjetning om at det i tiden som kommer, kun er de "svømmedyktige" advokatene som klarer seg i kampen mot å "drukne" i rettskilder. Og de "svømmedyktige" advokatene vil først og fremst finnes i de store forretningsadvokatfirmaene som nå vokser fram, som har ressurser til å "svømme". Utviklingen gir ikke særlige forhåpninger om at globaliseringen av den markedsdominerte økonomien kan temmes. Mer om dette nedenfor.

-- De nasjonale domstolenes autoritet vil svekkes. Også det er allerede på gang: Mediene overvåker og kritiserer domstolene og deres avgjørelser på en mye mer aggressiv måte enn før. Den såkalte "Orderud-saken" fra 2001/2002, der fire personer bli tiltalt og dømt for medvirkning til drap av tre andre personer, er bare ett – riktignok ekstremt – eksempel. Til og med Høyesterett er rett som det er i skuddlinjen. Spørsmålet er om mediebehandlingen mer er til for å skape underholdning og derved øke salgstallene enn for å informere og kritisere.

-- Rettens autoritet som regulerende samfunnsfaktor vil svekkes. Retten vil ikke klare å regulere de mange flytende eller flyktige relasjoner mellom personer, grupper og foretak som oppstår og svinner bort. Samtidig er informasjonsteknologiens voldsomme ekspansjon omtrent umulig å regulere; så snart en rettslig regulering er skapt, er en annen informasjonsteknologisk nydanning på vei. Dessuten avvikes det med største letthet fra de reguleringer som er der. For eksempel er dette tilfelle for de store europeiske og globale overvåkings-systemene som vokser fram, der informasjon kommer inn fra en hel verden med bakgrunn i mange og høyst varierende rettsoppfatninger.

---

⁴ Jf. den såkalte "Arne-saken" fra 1990, som er den første avgjørelsen mot Norge hvor en dommerhandling ble ansett konvensjonsstridig av Den europeiske menneskerettsdomstolen. Dette skapte atskillig omtale og debatt. Jf. også tre fellende dommer i Den europeiske menneskerettsdomstolen i injuriersaker mot Norge: "Bladet Tromsø-saken", "Nilsen og Johnsen (Bratholm)-saken" og "Røv-saken". Jf. dessuten "Adele-saken" (en barnevernsak) og "Botten-saken" (om tiltaltes møterett for Høyesterett). Interesserte lesere finner nøyaktige henvisninger i min "Retten i samfunnet", Pax Forlag 2001.

-- Juristenes allmenne autoritet vil svekkes. Der vi før med ærbødighet lyttet til juristene, vil vi i fremtiden i mindre grad gjøre det.⁵ Også dette ser vi allerede tegn på: Andre profesjoner med annen nødvendig kunnskap i økonomi, statsvitenskap, sosiologi har allerede overtatt viktige posisjoner. Men tendensen vil akselerere fordi retten ikke klarer å fylle påtrengende reguleringsoppgaver.

-- Juristenes oppgaver vil dermed også bli endret. I samfunnsformen anno 2000 er det ved hjelp av et par tastetrykk mulig å omplassere milliarder av kroner, og satse dem på en mer lukrativ virksomhet i en helt annen del av verden. Under denne globale kapitalismen, med dens lynraske omplasseringer av enorme verdier i store verdensomspennende nettverk, vil juristene bli enda viktigere enn de er i dag som rådgivere for kapitalen, og som hjelpere til å finne veier for den. Dette er nylig blitt fremhevet av rettssosiologen Knut Papendorf i en undersøkelse av advokatenes rolle. Advokater har alltid vært tjenesteytere for næringsliv og kapital. Forsvarsadvokatene som arbeider med strafferett er i virkeligheten i klart mindretall. Men advokatene vil i enda større grad enn før bli tjenesteytere for det store, globale forretningslivet. De store advokatfirmaene, "megafirmaene" som har vokst fram i de siste årene, danner slike tjenesteytere. Med sin juridiske ekspertise kan advokatene skape nye kontraktstyper som, når de blir vanlige på det globale marked, forandrer retten og skaper nye veier for kapitalen.

-- Men for å utføre oppgaven som slike rådgivere er advokatene nødt til å samarbeide tett med andre fag som ligger i fronten av utviklingen, og helst ha kompetanse i de andre fagene selv. Vi ser allerede i dag slikt samarbeid, i de "megafirmaene" som kombinerer tjenester i revisjon, økonomi og juss. Juristen Inger Marie Åkvågs undersøkelse av jusstudenter viser at allerede i dag ønsker 1/5 av studentene å bli multiutdannet. Dobbelte så mange menn som kvinner ønsker dette, og det faget som særlig ønskes i tillegg, er økonomi. Spådommen er at de vil bli flere etter hvert.

-- Men økt multiutdannet rådgivning og tjenesteyting for den høymoderne kapitalismen er heldigvis ikke den eneste tendensen i bildet. Samtidig er

---

⁵ For nærmere 25 år siden skrev jeg om "den rettslige superstruktur", dvs. Høyesterett, de sentrale juridiske professorene, osv., og den ærbødighet og respekt som superstrukturens språk- og symbolbruk for øvrig avtvang. En del av dette eksisterer fortsatt, men respekten for beslutninger og vurderinger hos medlemmer av "den rettslige superstruktur" er nok, i tråd med det som fremholdes i teksten her, mindre i dag enn for 20--30 år siden. Se nærmere min bok "Ideologi og motstand", Pax Forlag 1979.

omsorgen for store grupper – barn, ungdom, eldre – under sterk kritikk i samfunnsformen anno 2000. I det høymoderne industrisamfunn klarer vi ikke å gi tilstrekkelig omsorg til alle som krever det. Som den danske retts sosiologen Jørgen Dalberg-Larsen har formulert det, var 1970-tallet velferdsstatens ”lykkelige øjeblikk”. Man mente man hadde løst eller sto nær løsningen av samfunnsproblemene. Så enkelt var det ikke. Velferdsstaten skapte nye problemer og nye behov, og kunne under ingen omstendighet dekke det spekter av behov menneskene viste seg å ha. Dette gjør juridisk ekspertise stadig mer nødvendig for vanlige folk som har disse behovene. Omsorgsjussen vil derfor kunne vokse seg større og sterkere. Det forutsetter en mye sterkere satsing bl.a. innenfor fri rettshjelp. Det forutsetter også en bevisstgjøring om verdier hos juristene.

-- Samlende vil vi med dette kunne få en klarere todeling i jussen enn før, men nå en todeling som går langs nye linjer, mellom *forretningsjurister* og *omsorgsjurister*. Ingen av dem vil ha den samme allmenne autoritet i samfunnet som ”den gamle jurist”, den gamle allsiger, hadde. Om den ikke var det fra før, vil den enhetlige rett definitivt være forlatt. Det definitive sammenbruddet av den enhetlige rett vil også være noe av grunnlaget for autoritetstapet. Kanskje – men jeg medgir at dette er å strekke det langt – vil vi med tiden få to utdanningslinjer for jurister, som vil ha mye mindre til felles enn i dag, ja, som vil ha så lite til felles at de muligens vil utvikles til to profesjoner, riktignok trolig basert på en felles grunnstamme.⁶

-- Grovt sett, naturligvis med mange unntak, vil de to linjene eller profesjonene være sammensatt av henholdsvis menn og kvinner. Kvinneandelen blant juristene har økt enormt i de siste tiårene. I dag er drøyt 50 % av de juridiske studentene kvinner. Undersøkelser viser at de kvinnelige og mannlige juristene til dels har forskjellige verdiprofiler og yrkesvalg. Grovt sett er mennene mer ”økonomisk rasjonelle” i sin tenkning, mens kvinnene er mer ”omsorgs-rasjonelle”.

-- Jeg håper vi får en slik deling mellom to linjer. For da vil de store omsorgs-behovene i vårt nye samfunn, som lett kan bli fortrenget av kapitalen og advokatene som dens effektive rådgivere, ikke så enkelt bli satt til side. Men jeg

---

⁶ Uansett vil det naturligvis gjenstå juridiske yrkesutøvere som faller utenfor den todelingen som her er skissert, for eksempel jurister i de ordinære domstoler, påtalemyndighet og strafferetten for øvrig. Det taler for en felles faglig grunnstamme. Men en kan, i hvert fall på lengre sikt, også tenke seg en utdanningsmessig spesialisering innenfor disse rekker, slik at opprettholdelsen av den juridiske profesjon blir enda større.

må også si at jeg sitter med en tvil når det gjelder varigheten av den nevnte kjønnsdelingen. Den samfunnsforandringen vi er inne i, innebærer store endringer i kjønnsroller og prioriteringer, både på mennenes og kvinnenes side, som kan endre det mønster vi ser i dag. Dette kan også være bra, for omsorgsjussen som jeg her plederer for, trenger både menn og kvinner. At en del kvinner dermed også vil gå til de storkapitalistiske megafirmaene, der de i dag er i klart mindretall, får så være.

-- I alle fall vil retts sosiologien bestå, og bli stadig mer interessant.

LITTERATUR

- Arnesen, Finn "Fra tidevannsbølge til rettskildeflom", *Lov og Rett* 2000.
- Aubert, Vilhelm *Rettsosiologi*, Universitetsforlaget 1982.
- Bauman, Zygmunt *Liquid Modernity*, Polity Press 2000.
- Beck, Ulrich *World Risk Society*, Polity Press 1999.
- Dalberg-Larsen, Jørgen Lige linjer, cirkler, trekkanter og spiraler i rettens og samfundets utvikling", i A. Born m.fl. (red.): *Refleksiv ret*, Nyt fra samfundsvitenskapene 1988.
- Durkheim, Émile *The Division of Labor in Society*, Free Press 1964 (første franske opplag 1893).
- Giddens, Anthony *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfunnet under sen-moderniteten* dansk utg. Hans Reitzel 1996.
- Hydén, Håkan *Normvitenskap*, Lunds Universitet 2002.
- Høgsnes, Geir "Ferdinand Tönnies og dikotomien 'Gemeinschaft und Gesellschaft', *Sosiologi i dag* 1986.
- Lukes, Steven og Andrew Scull (red.) *Durkheim and the Law*, Martin Robertson 1983.
- Maine, Henry Sumner *Ancient Law*, Dent 1917 (første opplag 1861).
- Mathiesen, Thomas *Retten i samfunnet*, Pax Forlag 2001.
- Mathiesen, Thomas *Industrisamfunn eller informasjonssamfunn?*, Pax Forlag 1999.
- Papendorf, Knut *Advokatens århundre? Globalisering og dens følger for advokatmarkedet, Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*, Oslo 2002.

- Schwartz, Richard D. og James C. Miller "Legal Evolution and Societal Complexity", *The American Journal of Sociology* 1964.
- Tönnies, Ferdinand *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Darmstadt 1988 (førsteutgave 1887).
- Weber, Max "Politikk som livskall", i Weber: *Makt og byråkrati*, Gyldendal 1971 ("Politikk som livskall" tidligere på norsk 1936, oppr. tysk 1921).
- Åkvåg, Inger Marie *Jusstudentene fra A til Å*, Særavhandling ved Det juridiske fakultet, Institutt (nå Avdeling) for retts-sosiologi 2000.

STENSILSERIEN

Stensilserien

Stensilserien er opprettet for å få en hurtig utgivelse av mindre arbeider ved Institutt for kriminologi. Heftene kan fåes hos Akademika, Karl Johans gate 47, tlf. 22 42 54 50. Pris: 35,-

93. Ellen Sofie Sevaldrud: Et spørsmål om verdighet. En undersøkelse av drivkreftene bak opprettelsen av tukthuset i Christiania i 1741. 2001.
92. Ragnhild Hennum og Rachel Paul: Lovgivning mot tvangsekteskap og bigami. 2000.
91. Helene Oppen Gundhus: Bør kriminologien finnes? 1999.
90. Torbjørn Skardhamar: Grafitti – estetikk og kulturell motstand. 1998.
89. Nina Jon: Biseksuelle menn – seksuell praksis og hiv-forebygging. 1998.
88. Siv Marie Eriksen: Rus og fellesskap. Et lite innblikk i housemiljøet. 1997.
87. Zygmunt Bauman: "The poor: Unneeded, unwanted, forsaken" og "The Holocaust's life as a ghost".
Janina Bauman: "Moral choices at the Time of the Gas Chambers." 1997.
86. Kristin Maaseide: Narkotikadebattens retorikk. 1997.
85. Leif Petter Olaussen: Kriminalstatistikk som målestokk for kriminalitetsutviklingen. 1996.
84. Ragnhild Sollund: Asylmottaket - en total institusjon? 1996.
83. Lene Østby: Diskuter forståelsesformer av ungdomskriminalitet. Plasser og diskuter Papes artikkel i denne sammenheng. 1996.
82. H. Hansen: Fra hverdagshelt til arrestant. 1996.
81. Janne Elén Svendsen: Et avvikssosiologisk perspektiv på diagnostisering av «MBD». 1996.
80. Hege Kjær: Unge kvinners opplevelse av å bo på mødreheim. 1995.
79. Lill Scherdin: Etik, forskning og kontroll. Frihet, ansvar, "den annens ansikt" og debatten om de frie sprøyter. 1995.
78. Willy Pedersen, Nils Christie, Cecilie Høigård, Britta Kyvsgaard: En debatt om ungdomskriminalitet - opptrykk av artikler publisert i Tidsskrift for samfunnsforskning 1992-93-94. 1995.
77. Ragnhild Hennum og Trond Rune Ljøkjell: Prostitusjon uten grenser? Om hvilken innvirkning EU-medlemskap og EØS-avtalen kan få for prostitusjon i Norge. 1994.
76. Heidi Mork Andersen: Holmlia politipost i Oslo - et nærpoltieksperiment. 1994.
75. Karen Kristin Paus: Det er ikke nødvendigvis sånn! Obligatorisk essay høsten 1993. Tanker omkring kriminologistudiet og hvordan dette har preget meg. 1994.
74. Evy Frantzsen: Mor og barn i fengsel. Om soningsmuligheter for foreldre i Norden. 1994.
73. Paul Larsson: A Constructive Evil? Community service from a control sociological perspective. 1993. Utsolgt.
72. Leif Petter Olaussen: Introduksjon til kriminalstatistikken. 1992.
71. Ragnhild Hennum: Innføring i rettskilder og rettskildebruk. 1992.
70. Søkelys på EF. Om asylpolitikk, politisamarbeid og kontrollpolitikken utforming og utvikling. To artikler om EF: Line Engh: Kontrollpolitikken utforming og utvikling i lys av opphevelsen av EF's indre grenser. Om TREVI og Politi-politisk samarbeid. 1992. Kikki Morén: "Den europeiske festning"? - asylpolitikk, politisamarbeid og EF's indre marked. 1992
69. Roy Porter: Hearing the Mad. 1992.
68. Roy Porter: Seeing the Insane. 1992.
67. Elechi Ogbonnaya Oko: Alternative Conflict Resolution: Alternative Conflict Resolution in Afikpo (Ehugbo). 1991. Utsolgt.
66. Turid Eikvam: Når sykehus blir fengsel. 1991.
65. Per Hage: Mistenkelige dødsfall. 1991.
64. Joar Tranøy: Forfalskningen av lobotomiens historie på Gaustad sykehus. 1991. Utsolgt.
63. Gun Hansen: Fremmedlovens negative reaksjoner og rettsapparatet. 1990.
62. Frank Ramoipone Molobi: The defiance campaign of 1952 in South Africa against

- unjust laws: A Criminological Perspective. 1990.
61. Annick Prieur: Om dybdeintervjuer - på bakgrunn av en undersøkelse om menn som kjøper sex. 1990.
  60. Rapport fra dagsseminar Prostitusjon i Norge - oppsummering 9. desember 1988 av forskning og tiltak. Hva gjør vi nå?
  59. Berit Amundsen Mouna: Institusjon for unge jenter, Toten skolehjem.
  58. Paal Chr. Breivik: Utlending, kvinne og skilt - hva så? 1989. Utsolgt.
  57. Joar Tranøy: Religion som sosial kontroll. 1989. Utsolgt.
  56. Jan Georg Christoffersen: Strukturens betydning for lovbrudd i norsk skipsfartsnæring - et organisasjonsmessig perspektiv. 1988.
  55. Jens-Are Enoksen m.fl.: "Aker'n ska' værre som den er!" 1988. Utsolgt.
  54. Evy Frantzen: Mamma, går alle mødre på sosialkontor? 1988.
  53. Jan Georg Christophersen: Økonomisk kriminalitet - essays om lovbrudd og kontroll i sjøfartsnæringen 1986.
  52. Wolfgang Naucke: 1. Conflicting Tendencies in Present-Day Criminal Law. 2. Remarks on the Difficulty to teach Criminal Law. 1986.
  51. Kjell Haagenen og Per Ole Johansen: Lov om vannforurensing - en sovende lov, ris bak speilet, eller? 1986.
  50. Robert K. Merton: Sosial struktur og anomi. 1985. Utsolgt.
  49. Annick Prieur og Hedda Giertsen: Prostitution - Scandinavian perspectives. 1985. Utsolgt.
  48. Mette Henriksen: Arbeidsmiljø i institusjon. 1985.
  47. Arne-Harald Hanssen: Gutteprostitusjon i Oslo. 1985. Utsolgt.
  46. Steven Spitzer: I retning av en marxistisk avviksteori. 1983. Utsolgt.
  45. Arnhild Taksdal: Er sult vold? 1982.
  44. Ingvild Hoel og Karin Stegarud: Alkohol og politistil: Observasjoner fra et tettsted. 1982.
  43. Halvor Kongshavn: Utlendinger i norske fengsler. 1981. Utsolgt.
  42. Tove Stang Dahl: Fra husmorrettens spesielle del: Folketrygdens regel om forhøyet hjelpestønad til funksjonshemmede barn. 1981.
  41. Herman Bianchi: Assensusmodellen. En studie over innenlandsk asylrett. 1981.
  40. Nils Bakke: Handhevingen av arbeidsmiljøloven. 1981.
  39. Tove Stang Dahl: Kvinner som ofre. 1980.
  38. Ine Kjølstad Sander: Privat vakthold. Sikkerhetsservice eller storindustri? 1980
  37. Leif Petter Olaussen og R.K. Sørensen: Norwegian criminology and Changes in the political and ideological structure in Norway. 1980.
  36. Ann-Margritt Jensen: Kvinner i Retten. 1980.
  35. Anders Bratholm. Red: Barnerett 1980. Utsolgt.
  - 34b. M.M. Ceesay: White collar crime in the Gambia. 1979.
  - 34a. Kjersti Ericsson: Av gammelmannssyke dør karene våre ikke...Om blodhevn i to ulike samfunn. 1979.
  33. Per Ole Johansen: Frivillig sosialt arbeid. 1979. Utsolgt.
  32. Annika Snare, in coll. with Leif Petter Olaussen: Crime and crime Justice in Norway during the last twenty years. 1979. Utsolgt.
  31. To tidligere prostituerte / Berthold Grünfeld, Liv Finstad og Cecilie Høigård: Prostitusjon. En naturnødvendighet? 1979.
  30. Robert K. Sørensen: Dødsulykker i Trafikken, Alkohol og Medikamentbruk. 1979.
  28. Severin Georg Aarsnes, Tor Fuglevik, Ola Hesstvedt, Viggo Johansen og Gunnar Myklebust: Kriminalitet til salg. En rapport om presse og kriminalitet. 1979.
  27. Kjell Haagenen: Betragtninger omkring overtredelse av vassdragskonesesjonslovgivningen. 1978.
  26. Hjørdis Fodstad og Karen Sofie Steen: Det skjulte martyrium. Omkring synliggjøring av brutalitet mot kvinner i hjemmet. 1977. Utsolgt.
  25. Wendy Bjørkan: Lensmannsetaten. En overlevning fra fortiden eller en modell for fremtiden. 1977.
  24. Tove Stang Dahl: Statsmakt og sosial kontroll. Et bidrag til velferdsstatens historie.

- 1977.
23. Nils Christie: Conflict as property. 1977. Utsolgt.
  22. Strukturell vold mot kvinner. Rapport til seminaret: "Social kontrol af kvinder". Tidsvildeleje, Danmark. Feb-76. 1976.
  21. Tove Stang Dahl: State intervention and social control in nineteenth century. 1975.
  20. Ragnar Line Auglend: Med blått lys og sirene. 1975. Utsolgt.
  19. Ragnar Hauge og Harald Stabell: Politivirksomhet. En undersøkelse fra Follo politikammer. 1975.
  18. RieKent W. Jongman og Gerard J.A.Smale: Effects of social class on the handling of cases by the public prosecutor. 1974.
  17. Cecilie Høigård: Om kriminalitet og samfunnsforståelse. 1974. Utsolgt.
  16. Tove Stang Dahl: The Scandinavian System of Juvenile Justice: A Comparative Approach 1973
  15. Nils Christie: Criminological Data as a Mirror for Society. 1973.
  14. Torbjørn Kalberg: Samfunnsendring og sosial kontroll. 1973.
  13. Nils Christie: Om grunner ved straffutmåling. 1973.
  12. Gerdt Henrik Vedeler: Ungdom og voksne i vårt samfunn. 1972.
  11. Sturla Falck: Endringsforsøk i institusjon. 1972.
  10. Kjell Haagensen: Observasjoner omkring ungdomskriminaliteten i drabantbyen Haugenstua på Tokerudfeltet. 1972. Utsolgt.
  09. Kåre Tønnesen, Fridtjov Torkildsen, Anne Grete Nordberg: Drukkenskapsarrestundersøkelsen 1970 II. 1972.
  08. Dag Leonardsen og Bjørn Erik Overrein: Drukkenskapsarrestundersøkelsen 1970 I. 1972.
  07. Anne Marie Støkken: Om individualprevensjon. 1972. Utsolgt.
  06. Cecilie Høigård: Strukturelle og funksjonelle tilnæringsmåter til kriminologien. 1972.
  05. Thomas Haaland: Bydelspolitiet, Klient og miljøarbeid. 1972. Utsolgt.
  04. Anne Marie Støkken: Makt eller maktesløshet? 1972.
  03. Turid Eikvam: Strukturrasjonalisering som klientskaper med særlig vekt på pendling. 1972. Uts.
  02. Per Stangeland: Noen betraktninger om kriminalitetsutviklingen. 1972.
  01. Tove Stang Dahl: The emergence of Norwegian Child Welfare Law. 1971.